

STEVEN PINKER

när
alla vet
att
alla vet

VARFÖR BÖRSBUBBLOR SPRICKER,
REVOLUTIONER BRYTER UT OCH INGEN
VÅGAR NÄMNA ELEFANTEN I RUMMET

Översättning Claes Bernes

fri tanke

FÖRORD

Som kognitionsforskare har jag ägnat min tillvaro åt tankar om hur människor tänker. Drar man det ämnet till sin spets måste det ju handla om hur människor tänker om vad andra människor tänker, och hur de tänker om vad andra människor tänker sig att de själva tänker, och hur de tänker om vad andra människor tänker sig att de själva tänker sig att de andra tänker. Hur förvirrande sådana tankegångar än kan verka sysselsätter vi oss med dem dagligen, åtminstone underförstått, och i sin yttersta form kan medvetandetillstånd av det slaget betecknas med en fackterm: *gemensam kunskap*.

Teorin om gemensam kunskap, som har sitt ursprung i spelteori och filosofi, kan kasta ljus över en lång rad gåtor kring människans sociala tillvaro. Jag stötte på den tack vare mitt intresse för språk när jag skrev boken *The stuff of thought*. Jag hade länge undrat varför folk ofta låter bli att säga rent ut vad de menar och i stället sveper in sina uppfattningar i antydningar och tvetydigheter, i förvisning om att de som lyssnar kan läsa mellan raderna. Den förklaring som jag föreslog var att rättframma uttalanden ger upphov till gemensam kunskap medan förskönande omskrivningar inte gör det, och gemensam kunskap är det som befäster eller tillintetgör sociala relationer.

I den här boken utvecklar jag den teorin och visar hur gemensam kunskap också förklarar grundläggande inslag i samhällets uppbyggnad, däribland politisk makt och finansiella marknader, vissa drag i den mänskliga naturen såsom skratt och tårar, och oräkneliga egenheter i privatlivet och det offentliga, såsom finansbubblor och börskrascher, vredesutbrott i trafiken, anonyma donationer, utdragna avsked, revolutioner som kommer från ingenstans, mobbning på sociala medier och akademisk cancelkultur (avstängning eller bojkott av personer med impopulära åsikter eller förbindelser). När du har läst ut boken har du förhoppningsvis fått möjlighet att förstå

fenomen som jag inte haft utrymme att förklara, såsom gaslighting (psykologisk manipulation avsedd att få någon att tvivla på sitt eget förstånd), Kardashian-kändisskap (att vara känd för att vara känd), fejkad upprördhet (»Jag är chockad, verkligen chockad över att det pågår spelverksamhet här inne!«), »röda linjer« i internationella relationer, och den psykologiska skillnaden mellan »cc« (kopia) och »bcc« (hemlig kopia) när det gäller e-postkonvenans.

Jag hoppas kunna övertyga dig om att detta milsvida grepp inte tyder på en förklaringsvilja som har gått till överdrift. Den gemensamma kunskapen är faktiskt så där betydelsefull. Det är den intellektuella prestationen som ligger bakom ett av kännetecknen för det mänskliga tillståndet: att enskilda medvetanden kan samordna sina beslut till ömsesidig nytta, vilket gör det möjligt för vårt släkte att blomstra i kollektiv som består av allt från enskilda par till hela samhällen. Jag hoppas kunna visa att många av våra samförstånd och oenigheter följer av våra strävanden att uppnå, upprätthålla eller motverka gemensam kunskap.

Detta är den andra av de populärvetenskapliga böcker där jag presenterar min egen forskning, och i likhet med *Words and rules* tillägnar jag den de forskarstudenter och postdoktorer som har samarbetat med mig under studierna. Varje professor vet att det bästa med jobbet är att lära sig av studenterna, och när jag bedrev den här forskningen hade jag förmånen att få lära mig av Julian De Freitas, Peter DeScioli, Omar Sultan Haque, Moshe Hoffman, Yuhui Huang, James Lee, Miriam Lindner, Maxim Massenkoff, Jason Nemirow, Laura Niemi, Lawrence Ian Reed, Kyle Thomas och Dylan Tweed. Ett särskilt tack till Peter DeScioli för hans skarpsinniga och genomtänkta kommentarer till det första utkastet.

Flera personer har gett mig tålmodig vägledning inom sina expertområden: Scott Aaronson, Robert John Aumann, Herbert Clark, Peter DeScioli, Rebecca Goldstein, Dacher Keltner, Eric Maskin, Dov Samet och Jeannie Suk Gersen. Andra har lämnat synpunkter på utkast till

enskilda kapitel: Charleen Adams, Cory Clark, Tyler Cowen, Alan Fiske, Komi Frey, Robin Hanson, Moshe Hoffman, Greg Lukianoff, Michael Macy, Jason Nemirow, Bruce Schneier, Dan Sznycer och Jessica Tracy. Åter andra har besvarat frågor eller framfört förslag: Paul Bloom, Yi-Chia Chen, Eve Clark, Jeffry Frieden, Bill Gates, Andrew Gelman, Joshua Goldstein, Marc Hauser, Coleman Hughes, Jillian Jordan, Peter Kinderman, Gary King, Sarah Kiou, Louis Liebenberg, Lucy Matthew, Dani Passow, Dan Schacter, Fred Shapiro, Richard Shweder, Lawrence Summers, Philip Tetlock, Jeffrey Watumull, David Wolpe och Hirschy Zarchi. Bob Woods bistod mig skickligt med bibliografiskt och vetenskapligt material. Ilavenil Subbiah utformade de eleganta illustrationerna. Jag tackar dem alla.

Jag är tacksam mot min redaktör på Scribner, Rick Horgan, för hans uppmuntran och vägledning, och mot min vän och litterära agent John Brockman. Ett särskilt tack går till Katya Rice för hennes redigering av manuskriptet, vårt tionde samarbetsprojekt under loppet av fyrtio år.

Tre av dem som tillägnats mina tidigare böcker avled medan jag skrev den här. Detta är den första av mina populärvetenskapliga böcker som inte har lästs i utkast av min mor och viktigaste tänkta läsare, Roslyn Wiesenfeld Pinker. Borta är också mina kära vänner och intellektuella inspirationskällor John Tooby och Donald Symons. De har alla satt sin prägel på den här boken genom sina exempel, idéer och röster. Djupt saknat är därtill inflytandet från två andra håll, Daniel Dennett och Daniel Kahneman.

Min främsta intellektuella inspirationskälla är på samma gång min livspartner, och jag tackar Rebecca Newberger Goldstein för att hon ständigt visar mig vad som är betydelsefullt, sett ur både intellektuell och personlig synvinkel. Det är ett nöje att tacka de övriga i min kärleksfulla familj: Yael, Solly, Danielle, Kai, Susan, Martin, Eva, Carl, Eric, Rob, Kris, Jack och David.

1

Kejsaren, elefanten och matzabollen

*Vad gemensam kunskap är,
och varför den är viktig*

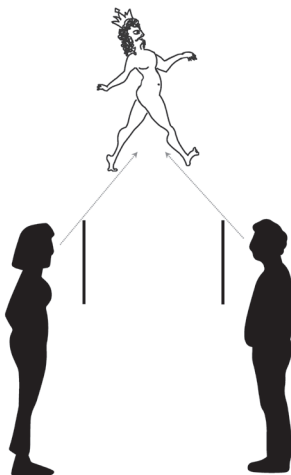
När den lille pojken sade att kejsaren var naken berättade han ingenting som andra inte redan visste. Men han bidrog likafullt till deras kunskap. Genom att inom hörhåll från de andra kläcka ur sig vad varenda åskådare kunde iaktta såg han till att de nu visste att alla *andra* visste vad de visste, att alla visste att alla visste detta, och så vidare. Och det där förändrade deras relation till kejsaren från inställsam vördnad till hån och förakt.¹

H.C. Andersens odödliga saga bygger på en avgörande logisk åtskillnad. *Enskild kunskap* betyder att person A vet något, och att person B också vet det. *Gemensam kunskap* betyder att A vet något, och att B också vet det, men dessutom *vet* A att B vet det, och B vet att A vet det. Utöver detta vet A att B vet att A vet det, och B vet att A vet att B vet det, och så vidare i all oändlighet.²

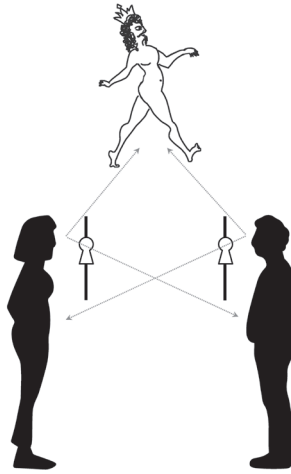
»Kejsarens nya kläder« dramatiserar två egenskaper hos den gemensamma kunskapen som gör den till inte bara ett förbluffande logiskt begrepp utan också en nyckel till insikter om människans sociala tillvaro. Den ena egenskapen är att gemensam kunskap inte behöver härledas ur en oändlig kedja av funderingar om vad som rör sig i andra människors sinne (»jag vet att du vet att jag vet att du vet...«), en kedja som ingen vanlig dödlig någonsin skulle kunna följa. I stället kan den förmedlas direkt via en uppmärksammas händelse, såsom att en uppriktig mening yttras offentligt. Den andra är att skillnaden mellan enskild kunskap – även sådan som är väl utbredd – och gemensam

kunskap inte bara utgör en logisk petitess. När enskild kunskap blir gemensam kan den förena innehavarna av kunskapen till samordnad handling och ibland kullkasta ett socialt status quo.

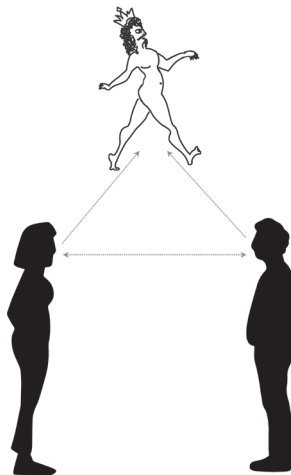
För att lättare kunna skilja mellan de olika typerna av kunskap ska vi åskådliggöra dem med små teckningar där vetande avbildas som seende. Den första är en bild av enskild kunskap. Båda iakttagarna ser någonting, men ingen av dem ser att också den andre ser det:

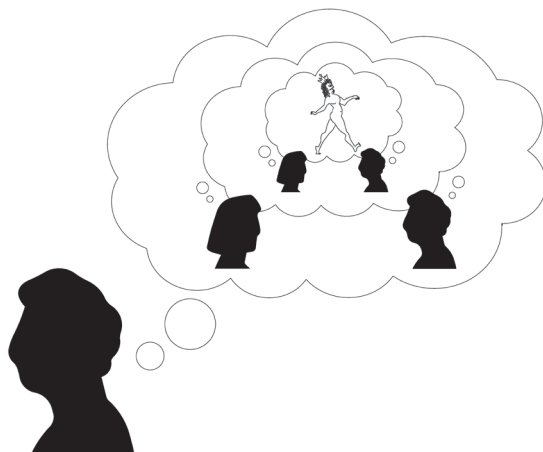
Sedan har vi ett tillstånd – som vi ger beteckningen reciprok kunskap – där båda iakttagarna ser händelsen och ser att också den andre ser den. Men eftersom båda iakttar den andre anonymt, via ett nyckelhål, när deras kännedom inte upp till den gemensamma kunskapens nivå; ingen av dem är medveten om att ha blivit iakttagen under sitt iakttagande:

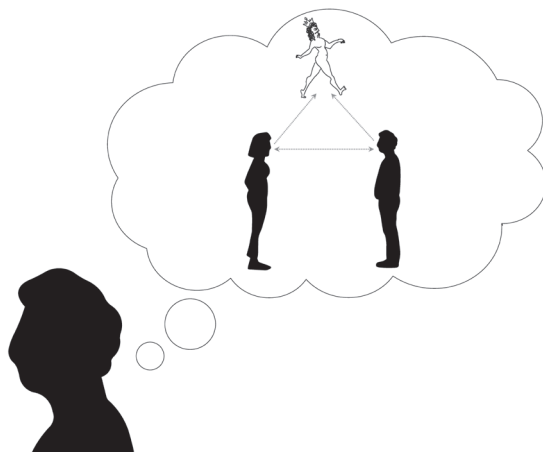
Den sista teckningen återger gemensam kunskap. Båda ser att den andre ser händelsen, och ser att det egna iakttagandet av händelsen blir iakttaget av den andre, av vilket de kan dra slutsatsen att båda kan se så många iakttagelser av iakttagelser som de ids fundera över:

Vad pågår i iakttagarnas sinne när de befinner sig i en situation som åstadkommer gemensam kunskap? Det behöver inte handla om en spegelsal bestående av »Han vet att hon vet att han vet att hon vet ...«:

Det räcker med två lager av tankar inom tankar för att det ska börja snurra i huvudet på oss, och gemensam kunskap förutsätter ett oändligt antal lager, vilket inte ryms inom en ändlig skalle. Det som pågår handlar snarare om den enkla insikten att händelsen är »offentlig« eller »avslöjad« eller »uppenbar för alla«:

Mitt mål med den här boken är att förklara den obeaktade men betydelsefulla forskningen kring gemensam kunskap, i kombination med några av mina egna idéer, och att visa hur begreppet kastar ljus över många mysterier i våra offentliga angelägenheter och vår personliga tillvaro. De forskare jag känner som har studerat begreppet – matematiker, nationalekonomer, filosofer, språkvetare, datavetare – är eniga om att det utgör en hörnsten i förståelsen av den sociala världen. Men de har haft svårt att sprida det budskapet till en bred läsekrets, och de frågar sig ofta hur det mänskliga sinnet hanterar kunskap av detta till synes hopplöst svårfattliga slag. Den här boken, skriven med psykologi och kognitionsforskning som utgångspunkt, syftar till att överbrygga sådana klyftor.³

Här kommer de viktigaste tankegångarna: För det första finns en logisk skillnad mellan gemensam kunskap och enskild kunskap: att offentligt få reda på något kan förändra allt, även om alla redan känner till det. För det andra kan gemensam kunskap framför allt förändra möjligheterna till *samordning*: två eller flera personer med gemensam kunskap kan gynna varandra genom att tillföra kompletterande handlingsalternativ som de inte skulle våga sig på enbart utifrån sin enskilda kunskap. För det tredje är människor intuitivt lyhörda för gemensam kunskap eftersom den är så verkningsfull – det är nästan som om vi hade ett särskilt sinnesorgan för detta logiska begrepp. För det fjärde är det denna medvetenhet som har gett vårt släkte förmåga att samordna sitt beteende i sociala nätverk såsom samhällsgemenskaper, näringsliv och nationer. För det femte går många egenheter i samhällslivet – dess själlösa ritualer, konventioner och normer – av den anledningen att förstå som lösningar på samordningsproblem. Likadant är det med vissa patologiska fenomen i samhället, däribland modenycker, pöbelbeteenden, masshysteri, finansbubblor och tystnadsspiraler. För det sjätte utgörs också personliga relationer – våra band till familjemedlemmar, vänner, älskare, chefer, underordnade, grannar, kolleger och affärskontakter – av samordningsspel, och även de måste hållas samman med hjälp av gemensam kunskap. Slutligen, eftersom alla dessa samordningsavväganden åtföljs av rättigheter och skyldigheter hittar vi ofta sätt att kringgå dem genom att *hindra*

varandra från att veta vad alla vet, vilket ger upphov till ritualer i form av välment hyckleri, låtsad okunskap, tolkning av det outsagda och ovilja att gå in på vissa saker. Med andra ord uppkommer många av våra spänningar på det personliga eller politiska planet genom en önskan att sprida eller undertrycka gemensam kunskap.

Eftersom gemensam kunskap är bokens nyckelbegrepp måste jag inleda med ett par ord om själva uttrycket. I vardagligt språk står *gemensam kunskap* för något som helt enkelt är allmänt känt, som i »Det är allmänt känt att polisen här går att muta«. Detta är nästan raka motsatsen till innebörden hos den spelteoretiska och filosofiska fackterm som vi kommer att studera i den här boken. Lika förvirrande är att *gemensam kunskap* i denna tekniska betydelse inte överensstämmer med ordens bokstavliga betydelse, det vill säga »kunskap som människor har gemensamt«, eftersom den sistnämnda betydelsen skulle kunna avse identisk enskild kunskap, sådant som var och en vet utan att för den skull känna till att också de andra vet det.

En mer lättolkad term vore *ömsesidig kunskap*, som ju antyder att människor avsiktligt utbyter eller samordnar kunskap. Språkvetare använder ibland den termen när de avser kunskap som är gemensam för två personer som samtalar med varandra, och jag använde den själv i boken *The stuff of thought*.⁴ Men i det mesta av facklitteraturen har ömsesidig kunskap gradvis fått en annan betydelse, antingen enskild kunskap som är allmänt utbredd (som i den första teckningen) eller lager av reciprok kunskap (som i den andra).⁵ Andra beteckningar på gemensam kunskap är *allmän kunskap*, *allmän kännedom*, *öppen kännedom*, *offentlig kännedom*, *interaktiv kunskap*, *delad kunskap*, *delad medvetenhet* och *kollektiv medvetenhet*. Men hur missvisande termen *gemensam kunskap* än är har den blivit etablerad bland experterna, och jag kommer att hålla mig till den.

De här språkliga funderingarna ger mig ett tillfälle att presentera den gemensamma kunskapens genomslagskraft på mänskliga förhåvanden, med början hos just språket självt. När det gäller etablerat språkbruk

spelar varken logik eller grammatik någon roll. Ingen störs av att *vidrig* inte längre betyder »motsatt«, eller att *badrum* inte behöver betyda »ett rum försett med badkar«. Och som Voltaire bitskt påpekade var det Heliga romerska riket varken heligt, romerskt eller ens ett rike. Ett ord eller stående uttryck förmedlar inte sin innebörd genom att folk härleder den ur ordets beståndsdelar, utan helt enkelt genom att de förväntar sig att alla andra tolkar det på samma sätt som de själva.⁶

Syftet med språket är att *samordna* vårt beteende – du skickar mig pepparn när jag vill ha peppar och saltet när jag vill ha salt. Språket gör detta möjligt eftersom det är en *konvention*, en underförstådd överenskommelse bland medlemmarna av en språkgemenskap om att använda ord som hänvisningar till vissa begrepp, i det här fallet att ljudet [pɛp:ar] ska användas för att beteckna peppar och [sal:t] för att beteckna salt, fastän det kunde ha varit tvärtom om man för länge sedan hade enats om den motsatta sammankopplingen. Jag kan med tillförsikt be om saltet eftersom jag vet att du tolkar ordet likadant som jag själv, och avgörande är att du vet att jag vet detta – om du visste att *salt* betyder »salt« men trodde att jag trodde att *salt* betyder »peppar« skulle du skicka pepparn i stället. Och jag vet att du vet att jag vet det här, och så vidare i all oändlighet.

Alltsedan språkvetaren Noam Chomsky pekade på syntaxens komplexiteter har det mänskliga språket väckt aktning på grund av det enorma antal betydelser vi kan uttrycka genom att kombinera ord till meningar.⁷ Men det enskilda ordets förmåga att samordna medvetanden är precis lika aktningsvärd. Poeten Craig Morgan Teicher skriver: »Att tala är en troshandling utan like. När jag säger *mus*, vilket bevis har vi för att du inte tänker på en stoppskylt? Det givna svaret på en sådan fråga är att den som ställer den ägnar för mycket tanke åt en trivial idé.«⁸ Ett inte fullt lika givet svar är att innebörden av ett ord är gemensamt känd bland dem som talar språket ifråga. Barn gör i sitt stilla sinne ett sådant antagande från första början – det är svårt att inse hur de skulle kunna lära sig behärska ett språk om de behövde oroa sig för att *mus* betydde »mus« för dem men »stoppskylt« för någon annan och helt andra saker för andra människor.⁹ Experiment genomförda av psykologerna Gil Diesendruck och Lori Markson har visat att barn

faktiskt inte oroar sig för något sådant. De lärde treåringar ord för obekanta föremål, exempelvis *mef* för en dumplingpress, och fann att barnen genast utgick från att en utomstående person visste vad ordet betydde. Orsaken är inte att barn utan urskiljning blandar samman sin egen kunskap med alla andras: när treåringarna fick lära sig ett nytt *faktum* om ett föremål (såsom att »min katt tycker om att leka med det«) utgick de inte från att en utomstående person kände till detta faktum.¹⁰ Ord är den tidigaste och allmännast förekommande tillämpningen av gemensam kunskap i våra liv.

Uttrycket »att vara på talande fot« påminner oss om att användningen av språk är urtypen för sociala aktiviteter, och de språkliga konventionernas logik banar väg för frågor om våra sociala vanor i övrigt. Mest grundläggande är frågan varför vi över huvud taget är sociala. Människor pratar, arbetar, leker, bygger och lär sig i grupp, oavsett om de är släkt med varandra eller inte. Detta är sällsynt bland djuren, som främst hålls samman av blodsband. Vilka är de evolutionära fördelarna med att umgås, så att en person kan vara till hjälp för någon annan?

Evolutionetsbiologerna hanterar den frågan genom att skilja mellan de två möjliga konsekvenserna för hjälparen. När en organism gynnar en annan till nackdel för sig själv kallas det *altruism*. De som har läst *Den själviska genen*, Richard Dawkins klassiker från 1976, eller någon av de dussintals böcker som har dykt upp i dess kölvatten vet att altruismen är en stor gåta inom biologin, eftersom den till synes aldrig hade kunnat utvecklas genom naturligt urval. Varför lägger apor tid på att plocka parasiter från varandra, när en självisk apa hade kunnat låta sig avlusas utan att själv avlusa någon annan? På så sätt hade den kunnat konkurrera ut sina generösa flockkamrater och fylla upp efterkommande generationer med sina själviska gener, varigenom avlusandet till sist hade upphört helt.

Den vanliga förklaringen till den här gåtan utgörs av reciprok altruism, strategin att börja med samarbete (i det här fallet avlusning på begäran av någon annan) och sedan göra mot andra detsamma

som de har gjort mot dig själv: samarbeta med dem som samarbetade, och svika dem som svek (i det här fallet genom att vägra avlusning).¹¹ Inom spelteorin kan problemet beskrivas som ett fångarnas dilemma, det hypotetiska scenario där två brottslingar som sitter skilda från varandra inte ser någon annan utväg än att förråda varandra av rädsla för att själva bli förrådda, vilket försätter båda i ett sämre läge än om de hade samarbetat. (Mer om detta i kapitel 3.) Om personerna ifråga utsätts för dilemmat upprepade gånger kan reciprok altruism (att ge igen med samma mynt) ta överhanden över strategier som bygger på utnyttjande, eftersom svikare med tiden kommer att utestängas från gynnsamma samarbeten.¹²

Psykologer har påpekat att flera av våra mentala förmågor – vår förmåga att minnas andra människor och vad de har gjort mot oss, vårt sinne för rättvisa och våra moraliska attityder, såsom medkänsla, tacksamhet och ilska – verkar förunderligt väl utformade för etablering av ömsesidiga strategier. Förmodligen har de utvecklats som anpassningar till problemet med altruistiskt samarbete. I vårt fall handlar det inte om avlusning, men vi har otaliga sätt att utväxla varor, tjänster och förmåner – byteshandel, samåkning och barnpassning är några exempel. Medkänslan driver oss att själva inleda samarbete, tacksamheten att återgälda samarbete med samarbete, ilskan att återgälda svek med svek.

Detta är numera en välbekant historia; jag har själv berättat den i fem av mina böcker.¹³ Den fångar vår uppmärksamhet eftersom den förklarar en evolutionär paradox och kastar ljus över en viktig arena för det mänskliga tillståndet: den där våra upplevelser av rättvisa, skuld, förpliktelse, återgäldande, samvetsqual, uppskattning och förräderi utspelar sig. Först nyligen har jag kommit att inse att berättelsen om samarbete bara förklarar ena sidan av vad det är som gör människor sociala. Den andra sidan utgörs av *samordning*.¹⁴

När en organism gynnar en annan är det inte nödvändigtvis till nackdel för den själv; det kan också vara till dess fördel. Denna andra form av bistånd betecknas av biologerna som *mutualism*. Det kan exempelvis handla om att en oxhackarfågel plockar i sig fästingar från ryggen på en tillmötesgående zebra. Oxhackaren får en måltid, zebbran plågas inte lika mycket av skadedjur, och alla tjänar på det

hela (utom fästingarna). Ingen reciprocitet behövs: oxhackaren begär inte att zebran ska nafsas efter fästingar bland dess fjädrar som tack för hjälpen. Av det skälet tycks ju mutualismen inte innefatta samma spänningsmoment som altruismen. Båda parterna får definitivt ut något av relationen, så båda har anledning att låta arrangemanget fortgå. Det bygger inte på »Jag kliar dig på ryggen om du kliar mig« utan på »Den ena handen tvättar den andra«.

Men utvecklingen av mutualistisk samordning är ingalunda trivial. Den ger upphov till en annan besvärlig evolutionär gåta, som har en annorlunda men lika givande förklaring.

Tillvaron är full av möjligheter att samordna sig med andra människor till ömsesidig nytta. Vi kommer överens om tid och plats att träffas, tar med oss egen mat till ett knytkalas, fördelar arbetsuppgifter inom ett projekt, förser ett sammanträdesrum med ett öknamn och hjälps åt med att bära en tung soffa uppför trappan. Lika lite som för oxhackaren och zebran finns det anledning för någon att luras eller befara att bli lurad: när samordningen fungerar är den till fördel för alla. Detta betyder inte att den är lätt att åstadkomma. Samordningen kan misslyckas om folk inte är ense, även om de vill uppnå samma sak. Tidtabeller kolliderar, signaler går inte fram, och gemensamma mål faller mellan stolarna eller spolieras av alltför många kockar.

Vi ska titta på ett spel kallat rendezvous som kokar ned samordning till dess grundläggande logik på samma sätt som fångarnas dilemma hanterar samarbete.¹⁵ I rendezvous figurerar två personer, James och Charlotte, som trivs ihop och har kommit överens om att fika tillsammans, men James mobiltelefon dör innan de har bestämt var de ska träffas. Båda vet att James gärna går till Java Joint och att Charlotte brukar hålla sig till Coffee Connection, men ingen av dem har någon avgjord preferens; de vill bara hamna på samma ställe. James gissar att Charlotte kommer att dra sig mot Connection, så han beger sig ditåt, men sedan inser han att hon lär gissa att han drar sig mot Joint, så han ändrar kurs och går åt det hållet, tills det går upp för honom att hon lär förutse att han gissar att hon väljer Connection, så han gör en helomvändning igen, bara för att inse att det lär slå henne att han vet att hon är medveten om att han brukar hänga på Joint, så han

vänder om ännu en gång. Samtidigt låter hon sig ledas i omgång efter omgång av samma lönlösa inlevelse.

Lägg märke till att det inte förekommer någon intressekonflikt i rendezvousspelet: de två vännerna har samma önskemål. Det finns helt enkelt ingen plats för tillit eller misstro, generositet eller själviskhet, ärlighet eller bedrägeri, välgärningar som uppskattas och återgäldas. Problemet för James och Charlotte har inte med motiv att göra utan med kognition. Vad de skulle vilja ha är gemensam kunskap. Det räcker inte att den ena av dem vet vad den andra sannolikt har för avsikter. Båda måste veta att den andra vet vad den första vet, och så vidare i all oändlighet.

Det enklaste sättet att åstadkomma gemensam kunskap, att samtala, är inte tillgängligt för dem. Men allt är inte förlorat. Den näst bästa möjligheten är att utnyttja *gemensamma referensramar*, även kallade *fokuspunkter*. Anta att Java Joint kör en marknadsföringskampanj och har satt upp reklamaffischer här och var i staden, eller att fiket har kommit på tal under deras tidigare konversationer, eller att det nyligen nämndes på nyheterna, eller att det ligger vid stadens mest trafikerade gatukorsning. Inget av detta är i sig en »god anledning« att träffas på just Joint, men redan det faktum att en plats med stor sannolikhet dyker upp i bådas medvetande är skäl nog, och genom att bege sig dit kan de bryta det dödläge som inlevelsen gav upphov till.

Om ett samordningsdilemma återkommer upprepade gånger i livet, oavsett hur det uppstår, kommer de berörda parterna att vilja ha en fokuspunkt, vilken som helst, och om en viss lösning har visat sig fungera är de benägna att hålla sig till den, hur den än ser ut. Sådana allmänt kända lösningar kallas *konventioner*.¹⁶ James och Charlotte skulle exempelvis kunna anta en personlig konvention som kan rädda dem om de tappar kontakten med varandra igen, såsom att följa principen »damerna först« och träffas på Connection, eller att turas om och gå till det ställe där de inte träffades senast.

Till de konventioner som omfattar ett helt samhälle hör förstås ordförrådet i ett språk. Andra exempel är att hålla affärer stängda på söndagar, att godta sedlar som betalning för varor och tjänster, att använda apparater som går på 230 volt, och att köra på vägens högra

sida (eller på den vänstra; det spelar ingen roll så länge alla håller sig på samma sida). Att polisen ser till att den sistnämnda konventionen blir åttlydd hör inte till saken. Som fallet är med många konventioner har folk intresse av att hålla sig till den så länge andra gör det.

Historikern Yuval Noah Hararis vittomfattande skildring av vårt släktes förflutna och framtid, framförd i hans böcker *Sapiens, Homo deus* och *21 tankar om det 21:a århundradet*, besjålas av en övergripande idé som han sammanfattar så här: »Vår värld är byggd på fiktioner. De finns runt omkring oss: nationer, företag och religioner är uppfunna av den mänskliga fantasin. Och vore det inte för de fiktiva historier som vi kollektivt berättar skulle vi kanske inte vara planetens dominerande art.»¹⁷ Han förklarar:

Ända sedan stenåldern har självförstärkande myter tjänat till att ena mänskliga kollektiv. I själva verket erövrade *Homo sapiens* den här planeten främst tack vare den unika mänskliga förmågan att skapa och sprida fiktioner. Vi är de enda däggdjur som kan samarbeta med ett stort antal främlingar eftersom det bara är vi som kan uppfinna fiktiva berättelser, ge dem spridning och förmå miljontals andra att tro på dem. Så länge alla tror på samma fiktioner rättar vi oss efter samma lagar och kan därigenom samarbeta effektivt.¹⁸

Det här är en aktningsvärd insikt, även om jag själv skulle uttrycka den annorlunda. Vår värld är byggd på *konventioner* som låter oss åstadkomma effektiv *samordning* och är självförstärkande eftersom de är *gemensamt kända*. Konventioner såsom det engelska språket, kristendomen, USA, euron och Microsoft är knappast »fiktioner«. De är synnerligen verkliga, fastän de inte består av fysisk substans. Gemensam kunskap ger upphov till icke-fysiska realiteter.¹⁹

Samarbetets dilemma lägger grund för mänskliga dramer kring välgörenhet, utnyttjande och rättvisa, medan samordningens dilemma lägger grund för sina egna operaföreställningar, med intriger baserade på förtegenhet, öppenhet, återkommande händelser, ryktbarhet, modenycker, normer, panikutbrott, ritualer, vördnad och indignation. I återstoden av det här kapitlet ska jag försöka övertyga dig om det

riktiga i detta djärva påstående genom att ta upp fyra exempel från nyhetsflödet som bäst låter sig tolkas med den gemensamma kunskapens logik. Jag kommer att avsluta med en titt på hur den logiken upplevs i vårt medvetande och i våra samtal.

Vi har blivit vana vid att sociala medier sprider inlägg om kändisars förödmjukelser, katter som åker på robotdammsugare och klänningar i blått och svart som vissa människor uppfattar som guldfärgade och vita.²⁰ Men att ett viralt mem har sitt ursprung i ett matteproblem är ovanligt. Så blev likafullt fallet 2015, då Kenneth Kong, programledare på tv i Singapore, publicerade en bild av en av frågorna i ett prov för landets femteklassare på sin Facebooksida. Tankenöten tog snart internet med storm, den uppmärksammades av *New York Times*, *The Guardian* och BBC, och inom kort fick den en egen artikel på Wikipedia.²¹ Här nedan återges den ord för ord:

Albert och Bernard har just blivit bekanta med Cheryl, och de vill veta när hon fyller år. Cheryl ger dem en lista med 10 möjliga datum:

15 maj, 16 maj, 19 maj
17 juni, 18 juni
14 juli, 16 juli
14 augusti, 15 augusti, 17 augusti

Cheryl meddelar sedan Albert och Bernard var för sig vilken månad respektive vilken dag i månaden som hennes födelsedag infaller.

ALBERT: Jag vet inte när Cheryl fyller år, men jag vet att inte heller Bernard vet det.

BERNARD: Först visste jag inte när Cheryl fyller år, men nu vet jag det.

ALBERT: Då vet också jag när Cheryl fyller år.

Så när infaller Cheryls födelsedag?

Gör ett försök med uppgiften – den kräver lite tankemöda men går att lösa utan matematik. Det underlättar att ordna alternativen i ett rutnät och använda uteslutningsmetoden.

		Dag i månaden (känd av Bernard)						
Månad (känd av Albert)	Maj		15	16			19	
	Juni				17	18		
	Juli	14		16				
	Augusti	14	15		17			

Kom ihåg att Bernard har fått reda på rätt dag i månaden men inte själva månaden – han vet alltså i vilken kolumn Cheryls födelsedag befinner sig men inte i vilken rad. Om han nu hade fått veta att hon fyller år »den 18:e« skulle han veta att det var 18 *juni*, eftersom detta är det enda 18-alternativet (det finns inget annat datum i den kolumnen). Hade han fått veta att det var den 19:e skulle han på motsvarande sätt veta att det var 19 maj. Albert säger att han vet att Bernard inte känner till svaret, så han måste veta att Bernard inte fick höra att det var den 18:e eller 19:e, de två säkra alternativen. Men hur kunde Albert räkna ut det bara genom att känna till den rätta raden, den med födelsedagens månad? Han hade bara kunnat göra det om han hade fått höra att rätt svar var juli eller augusti, de månader som saknar den enkla lösningen.

Om du och jag kan lista ut det här kan också Bernard göra det. Och Bernard har meddelat att han nu vet vilken dag Cheryl fyller år. Hur kan han veta det? Ja, datumet hade inte kunnat vara den 14:e, eftersom han då inte hade kunnat skilja mellan 14 juli och 14 augusti. Och hade det varit den 15:e eller 17:e skulle Albert inte ha kunnat veta vad som var rätt.

Men Albert meddelar att han faktiskt vet det. Detta betyder att det bara kan handla om den månad som har en enda dag kvar bland de återstående alternativen, juli, och dagen ifråga är den 16:e. Cheryl fyller år 16 juli.

Vad kan historien om Cherylproblemet säga oss? En sak är att den bär på kännemärket för virala inlägg på sociala medier: moraliserande kring en berättelse som visar sig vara osann. Kommentatorerna ondgjorde sig antingen över de omänskligt svåra arbetsuppgifter som asiatiska skolbarn blir ålagda eller över den intellektuella slappheten hos deras motsvarigheter i väst. Men i verkligheten var problemet inte hämtat från undervisning för femteklassare; det kom från en tävling för landets mattekunnigaste tonåringar.

Den egentliga anledningen till att jag tar upp fallet Cheryl är att det visar hur kunskap om kunskap logiskt skiljer sig från sådant som blott och bart är kunskap, och hur man kan utnyttja detta för att dra slutsatser om saker och ting. Det visar också att människor – med viss ansträngning när det gäller obekanta situationer – är kapabla att tänka sig andra människors tankar om åter andra människors tankar. Detta är en förmåga som går utöver den tankeprocess som kognitionsforskare kallar mentalisering, tankeläsning, intuitiv psykologi eller »theory of mind« (med »theory« avses här en vanlig människas intuition, inte en forskares teoretiserande). Förmågan ifråga kan betecknas som *rekursiv* mentalisering; att tänka på tankar om tankar; att läsa en tankeläsares tankar. Cherylproblemet får oss att fundera på Alberts och Bernards enskilda kunskap om när födelsedagen infaller, deras reciproka kunskap om varandras enskilda kunskap, och den gemensamma kunskap som framgår av deras uttalanden.

Längre fram i boken ska vi fråga oss hur bra människor egentligen är på tänkande om tänkande om tänkande. Dessförinnan ska vi utöva förmågan att använda olika kunskapsstillstånd för att sortera bort olika tillstånd i världen, och vi kommer att dra en häpnadsväckande slutsats: att förnuftiga, ärliga människor inte kan enas om att vara oense.

De av oss som har genomlevt datorernas oavbrutna demokratisering – utvecklingen från stordatorer som fyllde hela rum till minidatorer av kylskåpsstorlek och vidare till stationära persondatorer, bärbara datorer och smartphones – minns att den mest markanta vändpunk-